

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО
ТА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТІВ.
ПРОБЛЕМИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА**

М.П. Весна

Національний університет “Львівська політехніка”

**Й.В. ГЕТЕ “MÄRCHER”.
ДО ПРОБЛЕМ ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ**

© Весна М.П., 2002

Ще одна з безлічі спроб заглянути в творчу майстерню поета і його перекладачів-інтерпретаторів. Збереження основних образів, еквілінеарності та еквіритмічності оригіналу, ще не досягнення еквівалентності.

Diese Abhandlung ist einer der vielen Versuchen das Schaffen des Dichters und der Übersetzer unter die Lupe zu nehmen. Das Beibehalten der Phonik und des Rhythmus des Originals in der Übersetzung bedeutet noch keine Identität erreicht zu haben.

Якщо ми те, що знаємо, намагаємося зобразити іншим способом або ж навіть на іншій мові, то воно набирає особливої принадності новизни та свіжості.

Гете

Дух чужої мови відкривається найяскравіше в її словах, що не перекладаються.

Фон Ебнер-Ешенбах

Уся складність дослідження поетичної творчості полягає у тому, що процес появи твору наполовину прихований від сторонніх очей. Науковець, аналізуючи результати, мусить знайти їх витoki. Для цього він вивчає не лише кінцевий варіант твору, а й попередні варіанти, листи, щоденники поета (читай: перекладача) тощо. Важливим є також систематизовані висловлювання поетів про те, як їм пишеться. Слід враховувати також і те, що поет, коли творить, більше зосереджується на образах, аніж на своєму стані. Це суттєве твердження повинен добре збагнути перекладач, беручись за переклад тієї чи іншої поезії.

Свій процес творення характеризує Гете в 16 книзі “Поезії і правди”, зазначаючи, що він був схильний розглядати свій внутрішній поетичний талант цілковито як природне явище, а об’єктивну природу – предметом цього таланту [11, т. 7 – 8].

Можна подумати, що Гете належав до тих поетів, що не “допрацьовують” вірш, а лише спонтанно породжують його. Але деякі зауваги та висловлювання поета вказують на те, що Гете, перш ніж записати або продиктувати твір, мав вже перед очима його досконалий варіант.

Цікаво порівняти цей творчий процес з періодом визрівання твору в І.Франка. Василь Щурат у спогадах про Франка подає той факт, що поет ніколи не сідав до писання із пером у руці. Коли думка визрівала, він, ідучи вулицею чи ходячи по кімнаті, висвистував собі наперед усілякі строфічні мелодії, щоб знайти відповідну форму. Знайшовши, вкладав у неї слова, мугикаючи так довго, поки не одержував цілої строфи і поки не починала вона, як казав сам поет, співати [10, с. 177].

У творчому акті поет переживає своєрідний злет духу. Пізнання меж власного ества і можливостей виходу за них, завжди є потрясінням (*Veranlassung* – за Гете), яке спричинює натхнення.

Вірш “*Mailed*”, написаний приблизно в травні 1771 року, вважається вершиною Зезенгаймської лірики (*Sesenheimer Lyrik*). У ньому немає конкретики, немає предметно-ужиткових деталей, що характерно для народнопісенної поезії. Маркують вірш вигуки, що супроводжують його від початку до кінця: *O Erde, o Sonne, o Glück, o Lust*, які поєднуються в один подих природи і душі. Короткі строфи з двома основними підйомами, кожні два рядки виступають звуково однаково як напіввірші довгої строфи.

На українську мову “*Mailed*” переклали Я.Шпорта (“Травнева пісня”), В.Стус (“Майова пісня”), П.Тимочко (“Майська пісня”). Як найбільш вдалий переклад заголовка обираємо “Майова пісня”, лагідний і теплий.

Початок вірша – ключове слово – “*die Natur*” (природа). Тріада *Lerche – Morgenblumen – Ich* (тваринний світ, світ рослин, людина) – все в русі, все в єдності. Немає поділу на людину і природу, як це спостерігаємо в Брокеса (*Brockes*), Галера (*Haller*), Гляйма (*Gleim*) чи Клопштока (*Klopstock*). (Порівняймо внутрішній порядок, гармонію світу в вірші “Нічна пісня подорожнього” (“*Wandrer's Nachtlied*”): від неживого до живого- **камінь-рослина-птаство-людина-**, де людина не охоплює як у романтиків природу, а природа огортає її як останню ланку в органічному ланцюгу буття). “Майова пісня” – це початок високої лірики природи.

Розглянемо лише декілька прикладів з українських перекладів, намагаючися простежити який з варіантів найближчий до оригіналу та саме чому.

Wie herrlich leuchtet	Сміється ясно	О, як яріє	Як оживає
Mir die Natur!	Все навкруги.	Весь світ навкруг!	Навкруг земля!
Wie glänzt die Sonne!	Палає сонце,	Як сяє сонце,	Радіють сонцю
Wie lacht die Flur!	Блищать луги!	Як мріє луг!	Луги й поля.
Goethe	Шпорта	Стус	Тимочко
[11, с. 26, 28]	[2, с. 30]	[11, с. 27, 29]	[3, с. 20 – 21]

Шпорта обрав найлегший варіант, передавши образ природи через “все”. У своєму дослідженні “Українські переклади лірики Гете” В.Жила зазначає, що таким чином він розв’язав “чудовим чином” (?!), не віддаляючись від оригіналу, проблему образності [14, с. 19 – 20]. З римою все гаразд. *Але немає поезії.* У Тимочка замість природи оживає “земля”. Також немає заперечень, близько за змістом до оригіналу. *Але немає поезії.*

У Стуса – “Весь світ **яріє**” (“*die Natur leuchtet*”). (“*Leuchten*” – світити, світитися, сяяти, блискотіти, виблискувати [1, т. 2, с. 31], “яріти” – випромінювати яскраве світло або виділятися білизною, **яскравими барвами** [8, т. 11, с.]. Він зберігає алітерацію “г – г” (“р – р”), компенсує анафору “W – W” через “Я – Я”, повторює голосні “о” – “о”, “у” – “у”, відтворюючи зоровий образ оригіналу.

Сила мови Гете – в її єдності. Це зрозумів Стус. Він відчуває це насамперед не як перекладач, а як Поет. Природній процес настільки сильно асимілюється в мові Гете, що він передається навіть порядком слів або дрібною деталлю – модуляцією (“Wonne“ – „Sonne“). Стус намагається зберегти навіть апокопи – “Любов, любове!” („O Liebe, o Liebe!“). (Порівняймо: у Шпорти – “Любов, кохання!”, у Тимочка – “Кохання – вічне!”, що суперечить загалом думці автора, який порівнює кохання з хмаринкою (Стус зберігає цей мікрообраз, який у Тимочка (хмаринка замінена на вершини) втрачений, а у Шпорти виникає образ ліричного героя (“Це ти в мені”). Майстерно передав це засобами білоруської мови відомий перекладач Гете Алег Лойкі:

О дарагая!

Бы залаты

Світальны воблак,

Чаруеш ты ! [4, с. 8]

В українській літературній енциклопедії зазначається, що саме українська мова – милозвучна, має гармонійне співвідношення голосних і приголосних звуків, дає широкі можливості для словесного інструментування [9, с. 256]. Стус вміло користується цим інструментарієм, зберігаючи анафору, він – найближчий до оригіналу. Чи замінивши подалі порівняння оригіналу “so **golden schön**” (“такий красивозолотий”) дієсловом “**шарієш** ти”, (шаріти: 2. виділятися червоним або рожевим кольором // Світитися червоним світлом [т. 4, с. 858], де, виписуючи епітет оригіналу дієсловом, Стус зберігає алітерацію “ш-ш”, не порушуючи образної цілісності вірша.

У 2 строфі довге речення починається дієсловом “Es dringen”. Як вказує відомий дослідник поетичної творчості Гете Е.Трунц, жодне з дієслів не змогло б виразити яскравіше і лаконічніше рвучке проникнення в “буття” [12, с. 462].

Es dringen Blüten	Квітки звисають	Квітує кожне	Цвіте, рясніє
Aus jedem Zweig	З гілля в садах,	Живе стебло,	Квіт на гілках,
Und tausend Stimmen	Пташині співи	Пташиним співом	Різноголосся
Aus dem Gesträuch	Дзвенять в полях.	Ліс облягло.	В чагарниках.
Goethe	Шпорта	Стус	Тимочко

“Dringen” – читаємо у словнику – це “проникати, виступати, пробиватися”, – слово, що поєднує рух квіток (es dringen Blüten), голосів пташок (und tausend Stimmen aus dem Gesträuch), людського щастя (und Freud und Wonne aus jeder Brust).

Образ звисаючих квітів навіює радше смуток, ніж втілює бурхливий пульс життя (Шпорта). “Цвіте, рясніє” – подвійне дієслово обтяжує картину оригіналу, хоча для української поезії, зокрема, такий повтор є характерним (Тимочко). У Стуса компенсація проходить на синтаксичному рівні: відчувши недостатність сили у дієслові “квітує”, він додав епітет “**живе** стебло”, тим самим посилюючи конотат життя природи в дієслові.

Збереження основних образів, еквілінеарності та еквіритмічності оригіналу ще не означає досягнення ідентичності. Переклад поезії вимагає від перекладача високої художньої інтерпретації, що своєю чергою означає широкий світогляд інтерпретатора, рівень заглиблення в конкретний поетичний твір, індивідуальний стиль, напрям і рівень розвитку філософської та естетичної думки, **художньої творчості доби** [9, т. 2, с. 325].

Щодо останнього твердження яскравим прикладом виступає переклад слів “O Mädchen, Mädchen”.

О діво, діво ...	Кохана, щастя моє ясне!	Дівчино мила, життя моє!
Шпорта	Стус	Тимочко

Патетичне звертання “діво” аж ніяк не передає колорит оригіналу [4, с. 20]. Як було підкреслено вище, вірш сповнений вигуками. Вигук якнайкраще відображає **радість**. Переповнення щастям душі ліричного героя добре передають вигуки у Стуса і Тимочка. Дівчина, яка кохає, хлопець, що відповідає їй, природа – все злилося в єдине космічне. Загляньмо в творчу майстерню Гете. Відомий дослідник життя і творчості поета Гельмут Гольцгауер (Helmut Holtzhauer) розрізняв сім етапів його лірики. Вірш “Mailied” належить до другого періоду [13, Bd. 1, S. 405], коли Гете було всього 22 роки. Тому звертання “діво!” радше було б доречне в перекладах його елегій, балад.

Зупинимося на одному з визначень поезії: “1... . 2... . 3... . 4 перен. Що-небудь прекрасне, величне, піднесене, що глибоко впливає на почуття, уяву... “І далі наведено приклад із І. Нечуя-Левицького: “Я ніби чую, як над цими велетнями витав дух Байрона, Гете, Руссо, Вольтера, цих велетнів людського духа, котрі топтали стежки на цих горах своїми ногами, дивились на них, надихались в цих дивних горах духом поезії” [7, т. 3, с. 503]. Найкраще відчув її у Гете Стус.

З поезією слід поводитися дуже бережно. І недопустимо те, що вірш “Mailied” – як вже було зазначено вище – вершина зезенгеймської поезії – з’явився у найновішому виданні українських перекладів з купонами (7, 8, 9 строфа – відсутні)” [5, с. 426].

Поезія – це щось прекрасне...

1. Большой немецко-русский словарь в двух томах. – М., 1969. 2. Гете. Лірика. – К., 1949. 3. Гете Й.В. Невгасима любов. – К., 1997. 4. Гётте Ё.В. Спатканне і ростань. – Мінск, 1981. 5. Гете Й.В. Фауст. Лірика. – К., 2001. 6. Лесин М., Пулинець О. Словник літературознавчих термінів. – К., 1965. 7. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. – К., 1999. 8. Словник української мови у одинадцяти томах. – К., 1999. 9. Українська літературна енциклопедія у п’яти томах. – К., 1990. 10. Щурат В. // Спогади про Івана Франка. – К., 1981. 11. Goethe. Гете. 250. Вибрані твори. – К., 1999. 12. Goethes Gedichte. Kommentiert von Erich Trunz. C.H. Beck. – München, 1982. 13. Goethes Werke in zwölf Bänden. Aufbau-Verlag Berlin und Weimar. – 1966. 14. Zyla W. T. Johann Wolfgang von Goethe in der ukrainischen Literatur. – München, 1989.